
KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN SİYASAL SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Osman AĞIR

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü, osmanagir@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-1087-0478

Melek SAYIN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, meleksayin.ms@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-4484-7193

Öz

Kazakistan ve Kırgızistan benzer tarihsel süreçleri yaşamış komşu iki ülke olup kültürel benzerliklere sahiptirler. SSCB döneminde birlik içerisinde birer cumhuriyet olan iki ülke benzer siyasi kurumlara sahip olmuşlardır. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan iki ülkenin birçok ortak özelliğe sahip olmalarına karşın, siyasi sistemleri farklı şekilde gelişim göstermiştir. Bu farklılığın temel nedenleri arasında Kazakistan'da güçlü bir lider olarak Nazarbayev'in varlığı, iki ülke arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılığı, ülkelerin stratejik önemi gibi nedenler sayılabilir. Buradan yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmanın temel amacı Kazakistan ve Kırgızistan siyasi sistemleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları açıklamaktır. Çalışmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmış olup araştırmacıların iki ülkedeki gözlemlerinden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Siyasi Sistem, Siyasi Sistemlerinin Karşılaştırılması, Kazakistan, Kırgızistan.

A COMPARISON OF POLITICAL SYSTEMS OF KAZAKHSTAN AND KYRGYZSTAN

Abstract

Kazakhstan and Kyrgyzstan are two neighboring countries with similar historical processes and have cultural similarities. During the USSR period, the two countries were united under the same regime (socialism) and had similar institutions. While the two countries, which gained independence by the dissolution of the USSR, had many common features, their political systems developed differently. The main reasons forth is difference are the existence of Nazarbaev as a strong leader in

Kazakhstan, the economic development difference between the two countries, the strategic importance of the countries. The main purpose of this study is to explain the similarities and differences between the political systems of Kazakhstan and Kyrgyzstan. Historical and descriptive research methods were used in the study and the observations of there searchers in both countries were used.

Keywords: Political System, Comparison of Political Systems, Kazakhstan, Kyrgyzstan.

1. GİRİŞ

20. yüzyılın en önemli olaylarından birisi kuşkusuz SSCB'nin dağılmasıdır. 1990'lı yıllar SSCB içerisinde önemli ekonomik ve siyasal sorunları beraberinde getirmiştir. 1990'da SSCB hem çok önemli maddi sorunlarla, hem de Sovyet cumhuriyetlerinde ulusçu ve etnik sorunlarla yüz yüze gelmiştir. SSCB Devlet Başkanı Gorbaçov'un 1985 yılında iktidarı sırasında sorunların çözümü için planlanan Glasnost (açıklık) ve Perestrojka (şeffaflık) politikalarıyla başlayıp 6 yıl boyunca devam eden reformlardan sonra 26 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği fesih kararıyla resmen sona ermiştir. Bu süreç 15 yeni cumhuriyetin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle neticelenmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde hemen hemen Orta Asya'daki bütün ülkeler Sovyet yönetiminden arda kalan sosyal, siyasal ve iktisadi sorunlarına ek olarak, bağımsız bir devlet haline gelmenin pratik güçlüğüyle de karşı karşıya kalmıştır. Komünist sistemin çöküşünün neden olduğu ideolojik boşluğa ek olarak meşru, güvenilir resmi devlet kurumlarını da oluşturma gerekliliği doğmuştur. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından Cumhuriyetlerin önem verdikleri yasama organlarının oluşturulması konusu gündeme gelmiştir. Bundan önce her devlet kendi anayasasının inşası süreciyle ilgilenmiş, sonrasında seçimler yapılmıştır. Seçimlerden sonra parlamentolar kurularak devlet mekanizması işletilir hale getirilmiştir. Ancak bu dönemde yapısal sorunlar ortaya çıktığı için çoğu Orta Asya ülkesi çareyi anayasalarını değiştirmekte bulmuşlardır. Buna ek olarak parlamento sistemlerinde de değişimler yaşanmıştır. Ülkeden ülkeye farklılaşan bu değişiklikler temelde devlet başkanlarının yetkilerinin arttırılması ve parlamentoların yetkilerinin azaltılmasıyla sonuçlanmıştır (Özgişi, 2012:84-85).

Sovyetler Birliği'nin çözülme tarihi olan 1991 yılına kadar SSCB'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Orta Asya'da hiçbir uluslararası varlığa sahip olmamıştır. Sovyet ülkelerinin bütünleyici parçaları olan bu bölgeler bundan dolayı Sovyetlerin hüküm sürdüğü toprakların bütünüyle özdeşleşmişlerdi. SSCB'nin çökmesiyle ise bölge uluslararası sahnede görünmeye ve dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır (Djalili ve Kellner, 2009:10). Bölgeye yakından bakıldığında bölge ülkeleri bağımsızlığın ardından başkanlık sistemleriyle gündeme gelmiştir. Orta Asya ülkelerinde kişiselleşen siyasi güçbölgenin ataerkil kültürel yapısıyla da iç içe geçmiştir. Toplumsal kültürde var olan "kuvvetli bir adam eliyle yönetilme" konsepti de, bu ülkelerde başkanlara ve başkanlık sistemine bir bakıma meşruiyet vermektedir. Siyasal partiler ise program partileri olmaktan ziyade tamamen klan ilişkilerinin hüküm sürdüğü kişiselleşmiş sistem partileridir. Bu sebeple partiler, devlet ile içselleşerek devlet başkanlarının hakimiyetinin aracı haline gelmişlerdir. Sınır, teritoryal hakimiyet, ulusal kimlik, heterojen etnik yapı ve devletsellik gibi birçok alanlarda çözülmemiş sorunları olan Orta Asya'daki siyasal seçkinler, ekonomik ve

siyasal liberalleşmeyi devlet bütünlüğüne yönelik bir tehlike olarak görmüşlerdir. Yine Akayev ve Nazarbayev, gibi isimler, Doğu Avrupa'daki gibi muhalefetten değil, direk komünist partisinden gelmişlerdir. Ulus inşasında göreve gelen komünist tabandaki bu liderler, demokratik değerlere itibar etmek yerine, otoriter ve popülist bir anlayışı benimsemişlerdir (Özalp, 2012:482). SSCB'nin çöküşü başlangıçta büyük bir iyimserlikle karşılanmasına rağmen 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinden bölge ülkelerinde beklenenin aksine demokrasiye doğru geniş bir hareket yerine daha otoriter eğilimler göstermişlerdir. SSCB'nin ardından birçok sosyal ekonomik ve kültürel sorunlarla karşı karşıya kalan bölge ülkeleri bölgenin sorunlarını çözmenin tek ve gerçekten doğal yolunu "güçlü yönetim" olarak sunmuşlardır (Melvin, 2004:2). Orta Asya ülkelerinin, güçlü bir yürütmeyi sorunların çözümünün tek yolu olarak görmelerinin altında yatan temel neden 1991-1999 yılları arasında Rusya Federasyonu'ndaki Yeltsin dönemi demokratikleşme çabalarının sonuçlarıdır. Yeltsin'in liberal uygulamaları sonucunda Rusya'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan çok zor günler geçirmesi ve akabinde Putin'in sert önlemleri sonucu başlayan iyileşme eski SSCB ülkeleri tarafından da dikkatle izlenmiştir.

Temel amacı Kazakistan ve Kırgızistan Cumhuriyetleri'nin siyasal sistemlerinin karşılaştırılması olan bu çalışmada, "benzer tarihsel süreçleri yaşamış olan Kazakistan ve Kırgızistan'ın siyasal sistemlerinin hangi nedenlere dayalı olarak farklılaştığı" sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışma Kazakistan siyasal sisteminin Kırgızistan'a göre daha otoriter bir özellik göstermesinin temel nedeninin güçlü bir lider olan Nazarbayev faktörü olduğu denencesine dayalı olarak hazırlanmıştır. Tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada, mevcut literatürün yanında yazarların iki ülkedeki gözlemlerinden yararlanılmıştır.

2. KAZAKİSTAN'IN SİYASAL SİSTEMİ

"Kazakistan" sözcüğü, Kazak'ların göçebe yaşam tarzını hatırlatan "dolaşmak" anlamına gelen Türkçe sözcük "kaz" ile Farsça "ülkenin yeri" anlamına gelen "-stan", ekinin birleşimiyle oluşmuştur (CIA, 2019). Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan Kazakistan'ın sınırlarını kuzeybatı ve kuzeyde Rusya Federasyonu, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Aral Denizi oluşturmaktadır (İTO, 2011: 55). Kazakistan Cumhuriyeti devlet dili Kazak dili olarak belirlenmiş (Any. m. 7/1) devlet kurumlarında ve yerel öz idare organlarında Rus dili, Kazak dili ile birlikte eşit derecede kullanılmaktadır (Any. m. 7/2). Türk Cumhuriyetleri arasında en geniş yüz ölçümüne (2.717.300 km²) sahiptir. Başkenti Astana'dır. Geniş toprakların büyük kısmı düzlüklerle kaplıdır, bitki örtüsü bozkırdır ve karasal iklim hakimdir. 15. yüzyılda kurulan Kazak Hanlığı daha sonra üç bölüme ayrılmış ve 19. yüzyılda Kazaklar Rus istilasına uğramışlardır. 1920 yılında ise SSCB'ye bağlı özerk bir cumhuriyet olarak kurulmuş ve nihayet 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur (Şahin, 1999:139). Kazakistan Avrasya'nın kalbinde, doğu- batı, kuzey- güney geçiş koridorlarının kesiştiği noktada yer almaktadır. Buradan geçen ipek yolu geçmişte stratejik öneme sahip bir ticaret güzergahı olmuştur (Özdemir, 2006:91). Kazakistan hem zengin yer altı kaynaklarına sahip olması hem de topraklarının tarıma elverişli olması bakımından bölge için önemli bir ekonomik güçtür (Karaağaçlı, 2013:621). Rusya ile Çin arasında stratejik bir konumda bulunması, geniş coğrafyası, zengin doğal

kaynakları ve Rusya'nın Bay Konur uzay üssüne ev sahipliği yapıyor olması Kazakistan'ı Orta Asya'nın en önemli ülkesi konumuna taşımaktadır. Kuruluşundan bu yana geçen sürede toplam nüfusu içerisindeki Kazaklar'ın oranı % 50'nin üzerine çıkmıştır. Çok etnisiteli bir nüfusa sahip olan ülkede % 23 civarında Rus etnik kökenliler, Uygurlar, Tatarlar, Almanlar, Ukraynalılar vd. olmak üzere yüzün üzerinde farklı etnisiteye mensup topluluk bir arada yaşamaktadır. Kurucu devlet başkanı Nazarbayev'in yönetimindeki¹ ülke, Orta Asya'nın en güvenli ülkesi olup, farklı etnik kökenliler arasında ciddi bir sorun bu güne kadar yaşanmamıştır.

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Kazakistan Cumhuriyeti başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Kazakistan'da devlet başkanı hakem konumunda bütün erkler üzerinde anayasal bir statüye sahiptir. Başkanlık sistemlerinin en önemli özelliği olan kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmesine rağmen Kazakistan'da Cumhurbaşkanı'nın bütün erkleri kontrol altında tutmasını sağlayan anayasal yetileri vardır. Kazakistan'daki başkanlık sisteminin konstrüktif sorunlarına baktığımızda anayasadaki denetim- dengeleme ilkesinin işlevsizliği, Cumhurbaşkanı'nın yasama erki üzerindeki icraatları dikkat çekicidir (Khairmukhanmedov, 2017:1433).

1991-1993 yılları arasında uygulanmaya çalışılan başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bazı özelliklerini kapsayacak idari yönetim ülkedeki siyasi gelişmelerden dolayı yenibir anayasayı gerekli kılmıştır. 30.08.1995 tarihindeki referandum ile yeni Anayasa %89 oranında bir oyla kabul edilmiştir. Yeni anayasa demokratik, laik ve üniter devlet yapısını, güçlü bir başkanlık sistemiyle Başbakanın parlamento onayı ile Cumhurbaşkanı tarafından atanmasını, Millet Meclisi ve Senatodan oluşan çift kanatlı parlamentoyu öngörmektedir. Yine bu anayasada Devletin başının Cumhurbaşkanı olduğu ve kuvvetler ayrılığının benimsendiği kabul edilmiştir (Özbudun ve Köker, 1993:66). 1995 Anayasasının ilk maddesine göre "Kazakistan Cumhuriyeti, en yüksek değerleri birey, onun yaşamı, hak ve özgürlükleri olan, demokratik, laik, hukuki ve sosyal bir devlettir" (Türk Cumhuriyetleri Anayasası, 2012:61).

2.1. Yasama

Demokrasilerde yasama organı demokratik kurumların başında gelmektedir. Yasama organı parlamento ile özdeştir. Parlamento kelimesi "müzakere eden", bir karara varmak için belli konularda konuşan heyet demektir. Demokratik veya antidemokratik bütün devletlerde parlamento bulunmaktadır (Bülbül, 2008:85). Parlamenter rejimlerde yürütme erki yasama erkinden kaynaklanır ve bu sebeple aralarında işbirliği görülür. Başkanlık rejiminde ise yasama ve yürütme erki birbirinin faaliyetlerine doğrudan karışamaz. Fakat bu kurumların oluşumları ve yetkileri her ülkede değişmez bir biçimde aynı değildir. Her sistem uygulanan ülkenin siyasal ve sosyal şartlarından önemli derecede etkilenir. Aynı zamanda bu sistemin tarihsel bir sürecin sonucu olduğu da unutulmamalıdır. Türk devletlerinde başlangıçtan beri

¹Nazarbaev, 1999 yılında istifa etmiş ve, seçimler yapıncaya kadar, yerine geçici Cumhurbaşkanı olarak Senato başkanı TOKAEV'in gelmesini sağlamıştır. Ancak ülkedeki siyasi güç sahibi hala Nazarbaev'dir.

kurultay, meclis, divan gibi adlarla halk otoritesinin halk tarafından kabulüamacıya danışma kuruluşları oluşturulmuştur (Özer, 2002:129).

Kazakistan'da yasama erki Senato ve Millet Meclisten oluşan çift kanatlı bir yapıdadır. Millet Meclisine kıyasla Senato daha üstün yetkilerle donatılmıştır (Alkan, 2011:62). Kazakistan Anayasasının 49 ila 63. maddeleri parlamentonun oluşumu, Senato ve Meclisin yapısını, üyelerini, görev ve yetkilerini ayrıntılı olarak düzenlemektedir.

a. Millet Meclisi

Parlamento'nun alt kanadı olan Meclis 107 milletvekilinden oluşur. Bu milletvekillerinin 98'i parti listelerine göre siyasi partilerden, geriye kalan 9 milletvekili ise Kazakistan Halklar Asamblesi tarafından seçilmektedir. Görev süresi 5 yıldır (DİB, 2019). Senatoya nazaran doğrudan halk tarafından seçiliyor oluşu önemli bir özelliktir. Cumhurbaşkanı tarafından atanan Başbakan ve üst düzey hükümet yetkililerinin görevlendirilmesi parlamentonun sorumluluğundadır. Anayasal değişikliklerle birlikte parlamentonun rolü ve yetkisi giderek kritik bir hal almıştır (Bülbül, 2008:86). Kazakistan Halkları Asamblesi Kazakistan'da yaşayan çeşitli etnik kökenden Kazak vatandaşlarının temsilcilerinden oluşmakta olup yüksek istişari organ olma özelliğine sahiptir. Çok etnisiteli devletler için zaman zaman örnek olarak gösterilmektedir. Asemble aracılığıyla temsilciler kendi halklarının isteklerini doğrudan devlet başkanına iletebilmektedirler.

b. Senato

Senato ikinci meclis niteliğindedir. Üyelerinin seçimleri yöntem bakımından farklı özellik taşımaktadır. 14 Oblast ile Astana ve Almatı şehirlerinden ikiser kişi yerel meclisler tarafından seçilir, geriye kalan 15 üyenin de Cumhurbaşkanı tarafından atandığı toplam 47 senatör vardır. Görev süreleri 6 yıldır (DİB, 2019). Her yerel birimden iki kişinin seçiliyor olması federal devletlerdeki senatoları hatırlatmakla birlikte, 15 üyenin doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanıyor olması bu meclisin demokratik özelliğine gölge düşürmektedir.

2.2. Yürütme

SSCB'nin ardından otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş süreci sosyal, ekonomik ve siyasi zorlu süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Kazakistan'ın yaşadığı sorunlar da bu bakımdan dikkate değerdir. Kazakistan anayasasının en dikkat çekici özelliği "güçlü yürütme" ilkesinden yola çıkılmasıdır. Ülkenin başkanlık sistemi ile yönetildiği Anayasanın ikinci maddesinde açıkça ifade edilmektedir. Fakat yasama, yürütme ve yargı erklerinin kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı başkanlık sistemi ile Kazakistan'ın siyasi sistemi arasında farklılıklar göze çarpmaktadır (Özer, 2002:108). Güçler ayrılığının tam olarak işletilememesinde, kurucu devlet başkanı olan ve halkı tarafından çok sevilen Nazarbayev faktörü çok önemlidir. Anayasanın kurucu başkan olarak kendisine yaşadığı müddetçe devlet başkanı olabilme garantisi vermesine karşın 20 Mart 2019'da kendi isteğiyle görevinden ayrılan Nazarbayev, halen yasama, yürütme ve yargı üzerindeki etkinliğini devam ettirmektedir.

a. Cumhurbaşkanı

SSCB'den sonra Türk Cumhuriyetleri farklı biçimlerde kurgulansalar bile siyasal sistemleri Cumhurbaşkanının otoritesi altında yapılandırılmıştır. Bu açıdan Kazakistan Cumhurbaşkanı da çok stratejik bir konumdadır. Devletin ve yürütmenin başıdır, ülkeyi temsil eder, iç ve dış politikayı belirler, bütün devlet organlarının halkın lehine işlemlerini sağlar, anayasa ve yasaların uygulanmasının garantörüdür (Alkan, 2011:56), yedi yıl olan görev süresi 2007 değişikliği ile beş yıla indirilmiştir. En fazla iki dönemlik süre için seçilebilmektedir, bu durumun tek istisnası Nazarbayev'dir ve ömür boyu seçilebilme hakkına sahiptir (DİB, 2019). Nazarbayev, Garbaçov ve Yeltsin'den sonra Sovyet hiyerarşisinin önde gelen kişileri arasında gösterilir. Ayrıca SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan devletler arasında Kazakistan'ın iktisadi anlamdaki en başarılı devlet olmasının nedeni olarak da yine Nazarbayev gösterilir (Aitken, 2010:13). 26.04.2015 tarihinde gerçekleştirilen son cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %97,7 oy oranı ile 2020'ye kadar Cumhurbaşkanlığı yapması planlanan Nazarbayev 2019 yılının başlarında istifasını sunmuştur. Nazarbayev'in kalan görev süresini tamamlamak üzere yetkilerini Senato başkanı Kasım Cömert Tokayev'e devretmiştir (Habertürk, 2019).

b. Hükümet

Devletin yasama ve yargılama dışındaki bütün faaliyetlerinden hükümet sorumludur. Hükümetin görev ve yetkileri Anayasa'nın 64 - 70 maddeleri arasında belirtilmiştir. Kazakistan başkanlık sistemi ile yönetilen üniter bir devlet olduğu için Cumhurbaşkanı hükümetin çalışmalarıyla ilgili gerekli emirleri verir ve o emirlere uyulup uyulmadığını denetler. Devlet başkanının etkisi hükümet üzerinde doğrudan hissedilir. Cumhurbaşkanının görev süresi ile hükümetin görev süresi eş zamanlı olarak devam eder. Cumhurbaşkanı gerekçe göstermeden hükümeti görevden uzaklaştırma yetkisine sahiptir. Hükümet faaliyetlerinden dolayı ilk olarak Cumhurbaşkanına ardından parlamentoya karşı sorumludur (Özer, 2002:129).

Yürütme hem anayasal olarak hem de uygulamada tamamen cumhurbaşkanının sorumluluğundadır. Hükümet yasal olarak, yarı başkanlık sistemlerinde olduğu gibi, aynı zamanda yasama organına karşı da sorumludur; ancak uygulamada sorumluluğu tamamen devlet başkanına karşıdır. Nazarbaev sonrası bu durum değişir mi? Bu günden kestirmek olanaksız; ancak Kazakistan'da Nazarbaev kadar güçlü bir lider olmadığına göre siyasi güç dağılımının az da olsa çeşitlenmesi beklenmelidir.

2.3. Yargı

Ülkenin en yüksek yargı organı Anayasa Konseyi'dir. Üyelerden ikisini Senato, ikisini Millet Meclisi ve ikisini ve konsey başkanını Cumhurbaşkanının seçtiği yedi üyesi vardır. Görev süresi altı yıldır. Eski Cumhurbaşkanları kurulun doğal üyesidir. Toplantılarına Cumhurbaşkanı başkanlık eder. Yüksek Mahkeme Kazakistan'daki diğer üst düzey yargı organıdır. Yüksek Mahkeme bütün mahkemeler tarafından verilen kararların temyiz organıdır. Yüksek Adalet Konseyi'nin önerisi ve Cumhurbaşkanının aday göstermesi ile Yüksek Mahkeme başkanı Senato tarafından atanır (Alkan, 2011:65).

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasında Anayasa Konseyi, Yüksek Yargı Kurulu, Mahkemeler, Yüksek Mahkeme, Hakimlik jüri ve şartları ve savcılık kurumu anayasal kurum olarak düzenlenmiştir. Yüksek Yargı Konseyi'nin tüzel kişiliği yoktur. Üyeleri sekreteri ve başkanı devlet başkanı tarafından atanır. Merkezi yürütme organı olan Adalet Bakanlığı hükümetin bir parçasıdır ve başbakanın önerisi üzerine devlet başkanı tarafından kurulur ve düzenlenir (Erdem ve Hüseyinoğlu, 2018:30). Kazakistan'da anayasanın altıncı ve yedinci bölümünde Anayasa Mahkemesi ile ilgili hükümler detaylı şekilde yer almaktadır. Yargı yetkisinin bağımsız mahkemelerin tekelinde olması, kanunilik, hakim olabilme şartları, kanuni hakim güvencesi, hakimlerin bağımsızlığı, yargıda uyulması gereken adalet ilkeleri, hukuki dinlenilme hakkı, masumiyet karanesi, Hakimlikle bağdaşmayan işler, Yüksek Mahkemenin yapısı, savcılık kurumu, Anayasa Konseyine mahkemenin itiraz yolu ve birçok detay bu bölümlerde düzenlenmiştir (Erdem ve Hüseyinoğlu, 2018:16).

2.4. Kazakistan'da Demokrasi

Demokrasinin temel amacı insanların daha iyi yönetildikleri ve yönetime doğrudan katılarak özgürlüklerinin korunduğu bir sistem oluşturmaktır. Oysa günümüzde demokrasinin bir amaç olmaktan çıkarak bir araç haline gelmesi bazı sistemsel sorunlara yol açmaktadır. 2019 Freedomhouse raporunda 22 puanla özgür olmayan ülke kategorisinde yer alan Kazakistan'da demokrasinin uygulanma alanları aşağıda kısaca açıklanmıştır.

a. Seçim

Kazakistan parlamento seçimlerinde dikkat çeken üç önemli özellik; birincisi istenmeyen adayların seçim sürecine girmesinin yürütme ve yargı tarafından engellenmesi, ikincisi seçimler için belirleyici nitelikteki eyaletlerde denetim yetersizliği, üçüncüsü ise hükümet yanlısı adaylara yardım yapılması ve muhalefete dönük engellenmenin yaygınlığıdır (Alkan, 2011:90). AGİT tarafından yapılan gözlem raporlarında da Kazakistan seçimleri demokratik bulunmamaktadır (Euronews, 2019). Seçimlerin demokratik sayılabilmesi için, seçim öncesi süreçlerde, iktidar dışındaki parti veya adayların da özgür hareket edebilme olanağına sahip olabilmeleri gerekmektedir. Ancak Kazakistan'da muhalefet partisi veya adaylarının özgür hareket edebilme şansları neredeyse yok gibidir.

b. Sivil Tolum Kuruluşları

Bağımsızlığın ardından Kazakistan hem ekonomi alanında serbest piyasa koşullarına uyum sağlamaya çalışmış hem de demokratik adımlar atmaya özen göstermiştir. İç politikada egemenliğini ve bağımsızlığını pekiştirmek uğruna milli kimliğini tanımlayarak çaba gösterirken dış politikada uluslararası topluma entegre olmaya çalışmıştır. Kazakistan'da kapalı toplumdan sivil topluma dönüşümde bağımsızlık alt yapısının pekiştirilmesinde ve dış dünyaya açılmada sivil toplum kuruluşlarının önemli katkısı olmaktadır. Aynı zamanda kendilerine finansman sağlayan ülke ve kuruluşların faydalarını gözetmek durumunda olan sivil toplum kuruluşları (STK) ülke politikasına etki eden önemli bir faktördür. Kazakistan'ın bölgedeki stratejik konumuna ek olarak eski Sovyet ülkeleri arasında Rusya'dan sonra en zengin petrol yataklarına sahip olması birçok ülkenin dikkatini çekmiştir. Bölgede

ekonomik ve siyasi nüfus kurmak için Çin, Rusya ve İran gibi ülkelerle rekabet halinde olan AB Amoco, Chevron, Exxon gibi Amerikan şirketleri ve bu şirketlerin finanse ettikleri sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla bölgeye yerleşme fırsatı bulmuştur. Ülkelerin dış politika öncelikleri doğrultusunda sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini koordine etme amacı olan USAID bağımsızlığının ardından Kazakistan'da da diğer tüm Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi çalışmalara başlamıştır. Kazakistan'daki sivil toplum kuruluşlarının ticari faaliyetlerde bulunmaları sınırlandırıldığı için sağlanan bağışlarla varlığını sürdürmelerinin doğal sonucu olarak hangi kuruluştan maddi destek alıyorsa onların öncelikleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Kazakistan'daki sivil toplum kuruluşlarının %70'ine finansman sağlayan USAID'in Kazakistan'da Amerikan ulusal çıkarları doğrultusunda gerçekleştirmeye çalıştığı hedeflere baktığımız zaman otoriter yönetimlerden demokratik yönetimlere dönüşüm, Amerikan menşeli şirketler için uygun yatırım ortamının serbest piyasa ekonomisinin oluşturulmasıyla Kazakistan'ın dünya ticaret sistemine entegrasyonu en öncelikli olanlarıdır (Purtaş, 2006:7-18).

STK'lara Rusya Federasyonu başta olmak üzere eski Sovyet Cumhuriyetlerinin neredeyse tümünde kuşkuyla yaklaşılmaktadır. Soğuk Savaş döneminden kalma Batı'ya karşı olan şüphecilik, Batılı ülkelerin bölge ülkelerini STK'lar aracılığıyla dizayn etmek istediği görüşünün yeni dönemde yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu düşüncenin çoğu durumda doğruluk payı bulursa da sivil toplumun gelişmesinin önündeki en büyük engeldir. Bu bakımdan STK kurmak ve yönetmek Kazakistan'da da çok kolay bir iş değildir.

c. Medya

Kazakistan'da 1995 tarihli anayasa, medya özgürlüğünü destekleyen ve sansürü yasaklayan ifadeler içermektedir. Kazakistan'da sansürün kaldırılması, kitle iletişim alanındaki yasal düzenlemeler, özel basın yayın organlarının varlığına izin verilmesi, program üretiminde çeşitlilik, radyo- televizyon alanındaki dinamizm, ülke genelinde atılan adımlar ümit vaat etmektedir. Fakat bağımsızlığın ardından gelen yıllarda medyada tekelleşmenin giderek artması dikkat çekicidir. Bilhassa özgür bir basının gelişimi için siyasi elitlere yakın kişilerin medyadaki hakimiyeti çok büyük bir engel teşkil etmektedir (Budak, 2010:50). Demokratik devletin unsurları arasında sayılan serbest piyasa ekonomisi ve özgür medya, yarışmacı siyaset için son derece önemlidir. Kazakistan, serbest piyasa ekonomisinin kısmen işlediği, ancak her durumda yönetici elitin isteğinin gerçekleştiği bir ülkedir. Buna karşın Orta Asya ülkeleri içerisinde demokrasinin gelişimine en elverişli ortamın Kazakistan'da bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

3. KIRGIZISTAN'IN SİYASAL SİSTEMİ

Kırgızistan ismi, efsanevi Kırgız kahramanı MANAS'ın bir araya getirdiği kırk klandan bahsetmektedir; Türkçe "kyrg" (kırk) ve "-yz" (kabileler) kelimelerinin Farsça "-stan" (ülke) ile bir kombinasyonu sonucunda "Kırk Kabileler Ülkesi" anlamına gelmektedir (CIA, 2019).

1991 yılına kadar “Kırgızya” olarak bilinen Kırgızistan Rusya Federasyonunda 14 Ekim 1924 yılında özerk bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. 5 Aralık 1936 yılına gelindiğinde Kırgız Sovyet Sosyalisti statüsü verilen Kırgızistan 31 Ağustos 1991 yılında SSCB’den bağımsızlığını ilan etmiştir. Toprakları ok ucu şeklinde olan Kırgızistan Kazakistan’ın güney sınırları boyunca uzanarak Çin’in batı sınırına dayanır (Akkan, 2002:441-442). Coğrafi konum bakımından Orta Asya’nın güney doğusunda bulunan ülkenin dağlık bir yapısı vardır. Yüz ölçümü 199.000 km’dir ve 6 milyon insana ev sahipliği yapar. Ülkenin yüz ölçümü Portekiz, Belçika, Hollanda ve İsviçre’nin toplam yüz ölçümüne eşittir. Homojen bir yapıda olmayan nüfusunda ise üç etnik grup belirleyicidir; Kırgızlar, Ruslar ve Özbekler. Diğer etnik grupların oranı % 10 civarındadır ve bunlar arasında Ukraynalılar, Almanlar, Kazaklar, Dunganlar, Uygurlar, Koreliler ve Ahıska Türkleri’nin olduğu 80’e yakın etnik grup bulunmaktadır (Tutar, 2017:174).

1924 yılında SSCB bünyesinde özerk bir cumhuriyet olarak ortaya çıkan Kırgızistan 1936’da SSCB idaresinde bir cumhuriyet olmuş ve nihayet 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir (DEİK, 2009:1). Bağımsızlığın ardından hem bölgedeki en küçük ülke olması hem de zengin yer altı kaynaklarına sahip olmaması gibi nedenlerle ekonomisi çökme noktasına gelmiştir. Ekonomideki kötü gidişat ülkenin sosyal yapısına da etki ederek mafya benzeri yapılanmalara, rüşvet ve yolsuzluğa neden olmuştur. Buna ek olarak ülkedeki Özbek nüfus, kuzey- güney ayrımı da istikrarsızlığı tetikleyen diğer sebepler arasında olmuştur. Rusya ve Amerika’nın bölge politikalarından da etkilenen Kırgızistan’ın bu koşullar altındaki ortamında ilk cumhurbaşkanı olan Askar Akayev 2005 Lale Devrimi’ne kadar görevde kalmıştır (Ateş, 2012). Bağımsızlığının ardından gelen yıllarda diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi başkanlık ile yönetilmiş olan Kırgızistan’da Lale Devriminden sonra göreve gelen Bakiyev de 2010 yılında başlayan halk hareketleriyle görevden uzaklaştırılmış ve muhalif lider Roza Otunbayeva önderliğinde yeni bir anayasa hazırlanarak parlamenter sisteme geçiş süreci başlatılmıştır. 7 Haziran 2010 tarihli yeni anayasa ile parlamenter sisteme geçilmiştir (DİB, 2019). Kırgızistan temsili demokrasi ile yönetilen çok partili bir cumhuriyettir (DEİK, 2009:5). Kırgızistan bağımsız, demokratik, laik bir hukuk devletidir. Kırgızistan siyasal sistemi 27.06.2010 tarihli Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası’nda tanımlanmıştır. Orta Asya’da parlamenter sistemle yönetilen tek devlettir. Anayasada yönetim biçimi parlamenter cumhuriyet olarak tanımlanan ülkede parlamento ve başbakan, başkandan daha çok yetkiye sahiptir (Toraman, 2012:7-11). Kırgızistan’ın hükümet yapısını Cumhurbaşkanı, parlamento (JogorkuKenesh), hükümet, devlet komiteleri, alt düzey bakanlıklar, yerel yönetimler idari birimler, yerel ve yüksek mahkemeler oluşturmaktadır (Sargutan, 2010:1637). Başlangıçta başkanlık rejimi özellikleri sergileyen rejim, yarı- başkanlık sistemine dönüşmüştür. Hukuki reformlarla parlamentonun kurumsallaşması sağlanmıştır. Yasama organı olan JogorkuKenesh yarı- başkanlık görünümündeki rejim için önemli bir konumdadır (İba, 2009:48).

3.1. Yasama

Kırgızistan’daki yasama organı JogorkuKenesh yarı- başkanlık görünümünde olan anayasal rejim içinde stratejik bir konuma sahiptir. Meclis başkanı Toroga tüm siyasal

sistem ve meclis içindeki en yetkili otoritedir (İba, 2009:48). 27 Haziran 2010 tarihli referanduma kadar Jogorku Kenesh çift kanatlı bir yapıya sahipti. Tüm Kırgızistan halkını temsil eden 60 milletvekili olan Yasama Meclisi ve bölge temsili temelinde 45 milletvekili olan Halk Temsilciler Meclisi'nin kendi başına ve ortak kullandıkları yetkileri vardı. 2010 Referandumu ile ikili sisteme son verilmiş ve geniş yetkileri olan 120 üyeli tek meclis sistemine geçilmiştir (Alkan, 2011:232). JogorkuKenesh Başkanı (Toroga) buradaki milletvekilleri arasından çoğunluk oyuyla seçilir (Any. m. 75). JogorkuKenesh milletvekili, hükümet veya 10.000 seçmen girişimi ile kanun teklifinde bulunulabilir (Any. m. 79) Anayasanın 74. maddesinde yetkileri geniş şekilde ele alınmıştır ve en dikkat çekicileri anayasada değişiklik yapması, kanunları kabul etmesi, uluslararası antlaşmaları kabul veya reddetmesi af ile ilgili düzenlemeler yapması ve devlet başkanının önerisi ile yüksek mahkeme üyelerini seçmesidir (Any. m. 74).

3.2. Yürütme

Kırgızistan Cumhuriyeti Başkanı devlet organlarının koordinatörüdür (Any.m.64). Devlet başkanı ülkeyi iç politikada ve dış politikada temsil eder (40/1). Altı yıllık dönem için gizli oyla genel, eşit, doğrudan cumhuriyet vatandaşları tarafından seçilir (Any. m. 61). Yürütme erkinin en yüksek organı hükümettir (Any. m. 83). Başbakan meclisin onayı ile cumhurbaşkanı tarafından atanır. Başbakan, başbakan yardımcıları, devlet komitelerinin başkanları ve bakanlar hükümeti oluşturur ve hükümet başbakan tarafından yönetilir. Anayasa ile belirlenen sınırlar dahilinde hükümet hem devlet başkanına hem de parlamentoya karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı ve JogorkuKenesh'e tanınan denetim ve yasama yetkisi dışındaki bütün devlet yönetimi konusunda karar verme yetkisi hükümete aittir (Karaağaçlı, 2013:704-705). Başbakan istifa ettiği zaman Hükümet de istifa etmiş sayılır (Any. m. 87) Anayasanın 88. maddesinde görev ve yetkileri detaylı biçimde anlatılan hükümet anayasanın ve kanunların uygulanmasını sağlar, devlet politikasını (iç ve dış) uygular, toplumsal asayişini korumak ve vatandaşların hak ve özgürlüklerini sağlamak konusunda önlemler alır, toprak bütünlüğünün ve devlet egemenliğinin korunması ile ulusal güvenliğin güçlendirilmesi konusunda önlemler alır, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda tek devlet politikasını sağlar, devlet bütçesi konusunda JogorkuKenesh'e rapor sunar, bilim- teknik ve sosyo kültürel alanlarda devlet programını hazırlayarak uygular (Any. m. 88). Hükümet anayasa ve yasalara dayanarak emir ve kararlar çıkarır ve onlara uyulmasını sağlar (Any. m. 90). Başbakan ise hükümetin yönetilmesinden ve faaliyetlerinden JogorkuKenesh'e karşı sorumludur, Anayasa ve kanunların bütün yürütme organlarıncı uygulanmasını sağlar, yüksek idari kuruluşların yöneticilerini göreve atar, görevden alır (Any. m. 89).

Bakanlar Kurulu yürütmenin diğer bir önemli ayağıdır. Bakanlar başbakanın önerisi, cumhurbaşkanının oluru ve parlamento onayı ile atanırlar. Devletin genel gidişatını denetlemek ve idare etmek, malların ve hizmetlerin fiyatını belirlemek, ülkenin milli savunma politikasını ve dış politikasını belirlemek, doğal kaynakları korumak görev ve yetkilerinden başlıcalarıdır (Karaağaçlı, 2013:704-705).

3.3. Yargı

Kırgızistan Cumhuriyetinde yargı Anayasa Mahkemesi, Hakem Mahkemesi, Yargıtay gibi yüksek mahkemeler ve yerel mahkemelerden meydana gelir. Anayasa Mahkemesi üyeleri cumhurbaşkanı teklifi ve parlamento onayı ile seçilir ve görev süresi 15 yıldır. Yargıtay ve Hakem Mahkemesi üyeleri aynı şekilde cumhurbaşkanı teklifi ve parlamento onayı ile atanır fakat görev süreleri 10 yıldır. Yüksek mahkemede hakim olabilmek için 40-70 yaş arası, yüksek eğitim görmüş, minimum 10 yıl meslek tecrübesi olan Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı olmak gerekir. Yerel mahkemelerde hakim olabilmek içinse 30- 65 yaş arası yüksek hukuk eğitimi almış, minimum 5 yıl meslek tecrübesi olan Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı olmak gerekir. En yüksek temyiz organı Yargıtay'dır, bölge mahkemelerini denetler. Hakem Mahkemeleri ise Yüksek Mahkeme ve ona bağlı bölge ve diğer hakem mahkemelerinden meydana gelmektedir (Alkan, 2011:232).

Kırgızistan'da yargı erkinin hukukun üstünlüğü ilkesine göre işlemediğine dair görüşler yaygındır. Kırgızistan'da yargı erki hükümetin, yürütme organının ve zengin güçlü siyasi elitin çıkarlarıyla uyumlu işlemektedir. Halkın yargı organına güveni çok azdır. Rüşvet günlük hayatta olağan görülmektedir. Yargı erki basın ve yayın kurumları karşısında yıldırcı, tehdit edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Medyaya açılan davaların çoğu devlet yöneticileri ve bürokratlar tarafından "iftira" nedeniyle açılmaktadır. Bu doğrultuda "Komsomolskaya Pravda", "MoyaStolitsa", "Litsa", "Delo No", "Akıykat", "Asaba (Ağım)" gibi medya kuruluşlarına birçok dava açılmış ve büyük miktarda para cezalarına çarptırılmışlardır (Isayev, 2004: 80).

3.4. Kırgızistan'da Demokrasi

Kırgızistan yönetimi SSCB sonrası dönemde demokratikleşme ve liberalleşme süreci adı altında siyasal, ekonomik ve toplumsal reformlar tecrübe etmiştir. Bu doğrultuda yeni Anayasa kabul edilmiş, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçilmiş, çok partili yapılanma oluşturulmuş ve STK'lar desteklenmiştir. Fakat bu süreçte gerçekleşen reformlar tam anlamıyla liberal demokrasinin bugünkü şekline yönelik bir dönüşümü ifade etmemektedir. Kırgızistan'da demokratik prosedürler ve kurumlar olmakla birlikte kurumların sistemli çalışmadığı söylenebilir. (Joldoshev, 2011:184). Fakat tüm bu eleştirilere ve demokrasi yolunda kat edilmesi gereken yollara rağmen Orta Asya ülkeleri arasında en demokratik ülke olarak geleceğe umutla bakmaktadır. 2019 Freedomhouse raporuna göre 38 puan alarak kısmen özgür ülkeler arasında sayılan Kırgızistan'daki demokratik uygulamalar aşağıda açıklanmıştır.

a. Seçimler

Kırgızistan da diğer Orta Asya ülkeleri gibi 1990 yılına kadar Komünist parti tarafından yönetilmiş, bağımsızlığının ardından ise çok partili siyasi hayata geçilmiştir. Mevcut yasal mevzuat gereği tüm siyasi partiler, sendikalar ve mesleki örgütlerinin toplumun menfaatleri doğrultusunda faaliyet göstermesi devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Kırgızistan'da sadece dini inançlara ve mezhebe dayalı siyasi parti faaliyetlerine izin verilmemektedir (Karaağaçlı, 2012). Orta Asya'da demokrasi örneği teşkil eden Kırgızistan'da bölgedeki diğer ülkelere kıyasla seçimler daha demokratik gerçekleşse de seçimin yönetiminden sorumlu olan merkezi- yerel seçim komisyonları

(MSK) hükümet yanlısıdır ve seçim boyunca bağımsız çalışabileceği bir binası bulunmadığı için başkanlık sarayında hizmet vermektedir (Alkan, 2012:238). Seçim Kurulunun başkanlık sarayında hizmet vermesi bağımsızlığına gölge düşürmekte olup, ülkedeki seçimlere olan güveni azaltmaktadır.

b. Sivil Toplum Kuruluşları

Bağımsızlık sonrası siyasal hayattaki liberalleşme rüzgârına rağmen STK'lar bölgesel ve hemşehrilik temelinde örgütlendikleri için hala zayıf durumdadır ve halk STK'lara aktif katılımı isteksizdir. Buna ek olarak Batılı finansörlere olan bağımlılık da güçlü bir STK oluşumu önündeki engellerdendir. Bu bağımlılığın temelinde yatan sorun yerel düzeyde finansörlerin bulunmamasıdır. Uygulanan ekonomik reformlar sonucunda yerelde çok zenginleşen insanlar olmuştur fakat bu insanların STK'lara finans sağlama konusundaki isteksizlikleri onları Batı'dan kaynak bulma zorunluluğu içine itmektir (Joldoshov, 2011:196). Batı'nın finans desteği ile varlıklarını devam ettiren STK'lara ise kuşkulu yaklaşmaktadır. Bu durum Kazakistan ile benzerlik göstermektedir.

c. Medya

Anayasanın 33. maddesinde herkesin özgür bir şekilde bilgiyi araştırma, kullanma, alma, saklama; yazılı, sözlü veya diğer şekilde yayma hakkının olduğu belirtilmiştir. Fakat 70 yılı aşkın bir dönemin izleri medyanın gelişimi önündeki en büyük engeldir. SSCB medya sisteminin otoriter yapısı dolayısıyla medya kontrol altında tutulmuş, sansür uygulanmıştır. Medya Komünist Parti'nin hedeflerini gerçekleştirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle medya sürekli baskı ve kontrol altında tutulmuştur. Üstelik Komünist Parti üyesi olmayanların medya kuruluşlarında çalışması dahi engellenmiştir (Ayhan, 2008:193-194). Parti propaganda faaliyetlerini sürdürebilmek için SSCB ülkelerindeki medya kuruluşlarıyla yakın ilişki içinde olmuşlardır. SSCB döneminde yaşanan bu denetim sıkıntıları bağımsızlığın ardından yerini başka sorunlara bırakmıştır. 1991 Yılındaki bağımsızlıkla birlikte medya devlet tekelinden çıkmış ve özel sektörün önü açılmıştır. Sovyet rejiminin propaganda aracı olan gazeteler liberal bir yapıya kavuşarak kurumsallaşmak için çaba göstermeye başlamıştır. Fakat SSCB'den sonra yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel çöküşten gazeteler de etkilenmiştir. En çok yerel gazeteleri vuran bu çöküşle birlikte haftada hatta ayda bir yayınlanmak zorunda kalan gazetelerin tirajlarının düşük olması, sayfa sayılarının az olması gibi birçok faktör yerel gazetelerin gelişimine balta vurmuştur (Çakın, 2017:77).

4. KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN SİYASAL SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Kazakistan ve Kırgızistan benzer tarihsel süreçleri yaşamış komşu iki ülke olup, kültürel benzerliklere sahiptirler. SSCB döneminde birlik içerisinde birer cumhuriyet olan iki ülke de aynı rejim altında idare edilmiş ve benzer kurumlara sahip olmuşlardır. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan iki ülke, birçok ortak özelliğe sahip olmalarına karşın, siyasal sistemleri farklı şekilde gelişim göstermiştir. Kazakistan'da güçlü bir lider olan Nazarbaev faktörü, Kazakistan'ın güçlü ekonomisi ve stratejik önemi keskin siyasi dönüşümler yaşamasına engel olurken, Kırgızistan siyasal sistemi

çeşitli dönüşümler yaşamış, 2005 Lale Devrimi ile Askar Akayev'in iktidarı sonlanarak Bakiyev göreve gelmiştir. 2010 yılında başlayan halk hareketleriyle Bakiyev'de görevden uzaklaştırılmış ve muhalif lider Roza Otunbayeva dönemi başlamıştır. Otunbayeva ülkesinin 7 Haziran 2010 tarihli yeni anayasa ile parlamenter sisteme geçişini sağlamıştır. Kazakistan'da ise iktidarı değiştirmeye yönelik halk hareketleri yaşanmamış, Kazak halkının Nazarbaev' e olan sevgisi uzun süre devam etmiştir. Nazarbaev, hiçbir sebep bulunmamasına karşın devlet başkanlığı görevinden Mart 2019 tarihinde kendi isteğiyle ayrılmış ve yerini seçimler yapıncaya kadar geçici devlet başkanına bırakmıştır. Nazarbaev'in görevini bırakma sebebi olarak sağlık problemleri gösterilmektedir.

Kazakistan ve Kırgızistan parlamentolarının güncel haline bakıldığı zaman Kazakistan'ın çift meclisle, Kırgızistan'ın tek meclisle yönetildiği görülmektedir. Parlamenterlerin hangi yolla parlamentoya girdiklerine baktığımız zaman ise atama ve seçim şeklinde iki yol karşımıza çıkmaktadır. İlk yol seçimdir; Kazakistan'da da Kırgızistan'da da 'Nispi Temsil' uygulanmaktadır (Özgişi, 2012:90). Nispi temsil sisteminde partiler seçimde aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilirler. Nispi temsil sisteminde 'Adalet' ilkesi ön plandadır, geniş bölgelidir, çok adlıdır, liste usulüyle uygulanır (Yavaşgel, 2004:111). İkinci yol atamadır; Kazakistan'da Milli Meclis'teki 9 milletvekili Kazakistan Halklar Assamblesi tarafından seçilirken, Senatörlerin 15'i Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Kırgızistan parlamenti ise sadece seçimle iş başına gelmektedirler(Any. m. 51). Kazakistan'da senatörlerin bir kısmının atamayla göreve geliyor olmaları, hem güçler ayrımını zedelemekte, hem de parlamentonun bağımsızlığına gölge düşürmektedir.

Kazakistan Senato'nun görev süresi 6, Milli Meclisinki 5 yıldır. Milli Meclise seçilme yaşı 25, Senato'ya seçilme yaşı 30'dur (Any. m. 50). Kırgızistan'da ise milletvekillerinin görev süresi 5 yıldır ve seçilme yaşı 21'dir (Any. m. 70). Ülkelerin anayasaları incelendiğinde yasama faaliyetini yerine getirecek kişiler için Kırgızistan'da belli bir eğitim kısıtlaması görülmezken Kazakistan Senato seçimleri için yüksek öğretim mezunu olma şartı göze çarpmaktadır. Ülke nüfuslarıyla vekil sayısı arasında bir hesaplama yapıldığında Kırgızistan Kazakistan'dan iki kat daha fazla temsil oranına sahiptir diyebiliriz. 6 milyon nüfus, 120 Milletvekili ile Kırgızistan'da bir vekile düşen kişi sayısı 50 bin iken 17 milyon nüfus, 154 (47 Senatör + 107 Millet Meclisi) Milletvekili ile bir vekile düşen kişi sayısı 110 bindir.

İktidar partilerinin parlamentoda temsil oranlarına baktığımız zaman Kazakistan'da 2016 Milli Meclis milletvekili seçimlerinde Nur Otan Partisi 98 sandalyeden 84'ünü alarak Meclis'teki temsil oranını %85,7'ye ulaştırmıştır (EurasianResearchInstitute, 2016). Kırgızistan'da ise 2015 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde iktidar partisi olan Ata Curt % 20.1 temsil oranı elde edebilmiştir (Türkpa, 2015). Kırgızistan bu oran ile Kazakistan'a nispeten çok düşük bir düzeyde kalmıştır.

Orta Asya'da bulunan bu iki ülkeye genel olarak baktığımız zaman Kırgızistan'da demokratik yollarla iktidar değişimi yaşanırken Kazakistan için bu durum geçerli

değildir. Genelde Orta Asya özelde Kazakistan'da iktidarın demokratik yollardan el değiştirmesinin zor olduğu ve başkanlık sistemi iktidarın elini güçlendirdiği için ana dengeleyici unsur olarak parlamentodan çok devlet başkanı dikkat çekmektedir. Kazakistan son zamanlarda her ne kadar parlamentonun yetkilerini arttırsa da başkanlık sistemi ile yönetilirken, Kırgızistan parlamenter sistemle yönetilmektedir. Yürütme erkine Sovyet döneminden kalma ikili yapı hakimdir, güçlü bir Cumhurbaşkanı ve sembolik başbakan. Kazakistan Anayasasının cumhurbaşkanına fesih yetkisi tanınması (Any. m. 63) nedeniyle cumhurbaşkanının otoritesi karşısında yasama dengeleyici bir güç olmaktan uzaktır. Kırgızistan'daki 2010 anayasa değişikliği ile başbakan ve meclis güçlendirilerek cumhurbaşkanının yetkileri daraltılmış ve Meclisin cumhurbaşkanını görevden almasının önü açılmıştır. Cumhurbaşkanı ulusal güvenlik ve savunma bakanlığı dışında kabine üyelerinin seçimine müdahale hakkı tanınmamaktadır (Any. m. 61). Kazakistan ve Kırgızistan'da yürütmedeki bir diğer farklılık da devlet başkanının görev süreleri ve seçilebilme şartlarıdır. Kazakistan devlet başkanı 5 yıllık süre için halk tarafından seçilir ve doğumdan vatandaş olma, seçimlerden önceki son 15 yıldır Kazakistan'da ikamet etme, en az 40 yaşını doldurmuş olma ve Kazakçayı çok iyi konuşabilme şartları vardır (Any. m. 41). Kırgızistan'da ise devlet başkanı 35 ile 70 yaşları arasında olan, devlet dilini bilen, toplamda 15 yıl ülkede ikameti bulunan Kırgız vatandaşları arasından 6 yıllık süre için halk tarafından seçilir (Any. m. 62). Kazakistan'da yürütmede en yetkili kişi Cumhurbaşkanıdır (Any. m. 40). Kırgızistan'da ise başbakan ve bakanlıklardan oluşan hükümet yürütmedeki en yüksek organdır (Any. m. 83). Kazakistan'ın siyasi gerginliklerden kurtulması ve daha istikrarlı bir yapıya ulaşması için Kırgızistan gibi yürütmeden ziyade yasamanın daha etkili olduğu parlamenter bir yapıya kavuşturulması önemlidir.

Kazakistan Anayasasının 7. kısmına göre en yüksek yargı organı olan Anayasa Konseyi görev süresi 6 yıl olan 7 üyeden oluşur. İki üye Milli Meclis, iki üye Senato ve iki üye ve başkan da Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Kırgızistan'da ise anayasasının 4. kısmında detaylı olarak anlatıldığı üzere Cumhurbaşkanı teklifi ve parlamento oluru ile 15 yıllık görev süresi için atanan 9 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi vardır. Demokratik uygulamalar açısından baktığımızda bölge ülkeleri arasında umut vadeden ilk ülke Kırgızistan'dır. Uluslararası kuruluşlar tarafından "kısmen özgür" ülkeler kategorisinde yer alan Kırgızistan hala liberal demokrasinin günümüzdeki şekline dönüşümü tam anlamıyla sağlayamamıştır. Kırgızistan'dan sonra demokratikleşme çabalarıyla kendini uluslararası sistemde kabul ettirmeye çalışan Kazakistan gelmektedir. Kazakistan "özgür olamayan ülke" kategorisinde yer alsa da son zamanlarda parlamentonun yetkilerini arttırarak "parlamenter- başkanlık" diye adlandırdıkları bir sistem oluşturmaya çalışmaktadırlar. Kazakistan'da son dönemde yaşanan en önemli gelişme ise kuşkusuz Mart 2019'da kurucu devlet başkanı Nazarbaev'in istifa ederek yerini, ülkeyi seçime götüreceği olan, geçici başkan Tokayev'e bırakması olmuştur. Nazarbaev'in anayasal olarak yaşamının sonuna kadar devlet başkanı seçilebilme hakkı bulunurken, istifa ederek yerini başka birisine bırakması ve ülkesini seçime götürmesi önemlidir. Ancak etkin bir muhalefet henüz bulunmadığı için Nazarbaev'in işaret ettiği kişinin devlet başkanı olması muhtemeldir.

5. SONUÇ

Orta Asya, tarihte büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış jeopolitik öneme sahip bir bölgedir. Bölge ülkeleri uzun süre Rus hakimiyeti altında kalmış, SSCB'nin kurulması ile birlikte ise birliğin birer cumhuriyeti olmuşlardır. SSCB döneminde birliğin tüm cumhuriyetleri gibi Orta Asya Cumhuriyetleri de totaliter bir sistemle idare edilmişler ve benzer siyasi kurumlara sahip olmuşlardır.

Sovyet Sisteminin çökmesinin ardından bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin hepsi geleneksel olarak "kuvvetli bir adam eliyle yönetilme" anlayışına sahip olduğu için başkanlık sistemini benimsemişlerdir. Günümüzde 2010 yılında parlamenter sisteme geçen Kırgızistan hariç Orta Asya ülkelerinin tümü bağımsızlıklarından itibaren başkanlık sistemi ile yönetilmektedirler. Bu ülkelerin siyasi yapılanmalarında 1993 Rusya Federasyonu anayasasının etkili olduğu gözlenmektedir.

Her şeyden önce bölge ülkelerinde siyasi güç kişiselleşmiş olup patrimonyal kültürel yapısıyla da iç içe geçmiştir. Siyasi partilerde tamamen klan ilişkiler hakimdir. Kişiselleşmiş sistem partilerin devlet ile özdeşleşmesine neden olmuştur. Orta Asya ülkeleri otoriter formlara sahip oldukları için günümüzde nispeten istikrarlı tablolar çizse de uzun vadede çatışma riski barındırmaktadırlar. Bölge ülkelerinin tümünde meşruiyet sorunu bulunmakta olup, ülke vatandaşlarının hukuki güvence eksikliği bu sorunu kronik hale getirmektedir. Birçok temel hak ve özgürlük kısıtlanmış, bağımsızlığın ardından sosyal güvenlik ve ekonomik refah konularında önemli gelişmeler gözlemlenememiştir. İşsizlik, ekonomik istikrarsızlık, düşük maaş ciddi anlamda yoksulluğa ve göçe neden olmaktadır. Orta Asya ülkeleri içinde Kazakistan ve Kırgızistan her ne kadar bölge ülkelerine göre demokratik görünse de uzun ve öngörülebilir bir gelecekte, gerçek anlamda demokratik sistemlerin kurulmasının hayli zor olduğunu, mevcut otoriter yapıların çeşitli şekillerde varlığını sürdüreceği söylenebilir (Özalp, 2012:484).

Alkan (2012:8), Orta Asya ülkelerinin siyasal kurumsallaşma süreçlerinde üç temel özelliğin göze çarptığını vurgulamaktadır. Birincisi anayasal düzeyde yasama ve yargı erkine kıyasla yürütme erkine daha fazla yetki verilmekte olduğu, yürütme içinde de Cumhurbaşkanı merkezli otoriter yapılanmanın göze çarptığı; ikincisi bölge ülkelerinin siyasal sistemlerinin üniter model altında yumuşak- görevsel kuvvetler ayrılığı temelinde yapılandırıldığı; üçüncüsü ise başkanlık rejimindeki katı kuvvetler ayrılığının uygulanması için dengeleyici yasama erkini oluşturacak kurumsal alt yapının bulunmamasıdır.

Benzer tarihsel süreçleri yaşamış ve aralarında kültürel benzerlikler bulunan Kazakistan ve Kırgızistan siyasal sistemleri incelendiğinde, Kırgızistan'ın bölgede kurulmuş olan siyasal sistemlerden ayrıştığı gözlemlenmiştir. Kazakistan son zamanlarda her ne kadar parlamentonun yetkilerini arttırsa da başkanlık sistemi ile yönetilirken, Kırgızistan parlamenter sistemle yönetilmektedir. Yürütme erkine Sovyet döneminden miras ikili yapı hakimdir, güçlü bir cumhurbaşkanı ve sembolik başbakan. Cumhurbaşkanı seçimlerle göreve gelmekte ve yürütmenin başında bulunmaktadır. Başkanlık sisteminin dengeleyici unsuru Yasama erkinde ise üye sayıları, görev süreleri

ve seçim sistemleri değişmekle birlikte Kazakistan iki kanatlı bir yapı (Milli Meclis ve Senato) varken Kırgızistan'da tek Meclis (JogorkuKenesh) vardır.Kazakistan'da en yüksek yargı organı olan Anayasa Konseyi görev süresi 6 yıl olan 7 üyeden oluşur. İki üye Milli Meclis, iki üye Senato ve iki üye ve başkan da Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Kırgızistan'da ise Cumhurbaşkanı teklifi ve parlamento oluru ile 15 yıllık görev süresi için atanan 9 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi vardır. Demokratik uygulamalar açısından baktığımızda bölge ülkeleri arasında umut vadeden ilk ülke Kırgızistan'dır. Uluslararası kuruluşlar tarafından "kısmen özgür" ülkeler kategorisinde yer alan Kırgızistan hala liberal demokrasinin günümüzdeki şekline dönüşümü tam anlamıyla sağlayamamıştır. Kırgızistan'dan sonra demokratikleşme çabalarıyla kendini uluslararası sistemde kabul ettirmeye çalışan Kazakistan gelmektedir. Kazakistan "özgür olamayan ülke" kategorisinde yer alsa da son zamanlarda parlamentonun yetkilerini arttırarak "parleментар- başkanlık" diye adlandırdıkları bir sistem oluşturmaya çalışmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Aitken, Jonathan (2010), **Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev**, Hayat Yayınları, Ankara.
- Akkan, Erdoğan (2002), **Kırgızistan**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Alkan, Haluk (2011), **Orta Asya Tük Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, Usak Yayınları, Ankara.
- Alkan, Haluk (2012), **"Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Gecen Yirmi Yılın Bir Bilançosu"**, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2012, Sayı:61, ss.01-30.
- Ateş, Ahmet (2012), **Kırgızistan**, <http://www.tuicakademi.org/kirgizistan/> (Erişim tarihi: 10/02/2019).
- Ayhan, Bünyamin (2008), **"Sovyet Medya Sisteminden Liberal Sistemine Geçiş: Kırgızistan Medya Sisteminde Sorunlar ve Çözüm Yolları"**, 6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 25-28 Mayıs, Celalabat, Kırgızistan, ss.190-204.
- Budak, Leyla (2010), **"Kazakistan'da Medya 200'li Yıllar, Gelişmeler ve Temel Sorunlar"**, Türkbilim Dergisi, Sayı:3, ss.47-59.
- Bülbül, Mahmut (2008), **"Kazakistan Cumhuriyetinde Yürütme ve Yasama Fonksiyonu"**, Yasama Dergisi, Sayı:8, ss.18-33.
- CIA (Central Intelligence Agency), (2010), **"The World Factbook"**, Central Asia:https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/wfbExt/region_cas.html (Erişim tarihi: 14/02/2019).
- Çakın, Ömer (2017), **"Post Sovyet Kırgızistan'da Yerel Gazeteler ve Sorunları"**, Al-Farabi Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss.76-87.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), (2009), **Kırgızistan Ülke Bülteni**, DEİK Yayınları, İstanbul, ss.23.
- DİB (T.C. Dış İşleri Bakanlığı), (2019), <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25/02/2019).
- Djalili, Mohammed Reza ve Kellner, Thierry (2009), **"Yeni Orta Asya Jeopolitiği"**, Çev, Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Erdem, Murat ve Hüseyinoğlu, Emin (2018), **"Kazakistan Cumhuriyeti Yargı Sistemi"**, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt:13, Sayı:148, ss. 14-32.
- Euronews (2012), **"Kazakistan Seçimleri Standartlara Uymuyor"** <https://tr.euronews.com/2012/01/16/agit-kazakistan-secimleri-standartlara-uyuyor-> (Erişim tarihi: 12/02/2019).
- Eurasian Research Institute, (2016), **"Kazakistan'da 20 Mart 2016 Milletvekilliği Seçimlerinin Değerlendirilmesi"** http://www.ayy.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_tr_60.pdf (Erişim tarihi: 10/05/2019).
- İba, Şeref (2009), **"Kırgızistan'da Anayasa Serüveni ve Jogorku Keneş"**, Avrasya Etüdüleri, Cilt:36, Sayı:2, ss.47-62.
- İsayev, Konstantin (2004), **"Globalnaya Demokratiya v Kırgızstane"**, Bişkek, ss.77-83.
- İTO (İstanbul Ticaret Odası), (2011), **"Kazakistan Ülke Raporu"**, KEİB/BDT Araştırmaları, İstanbul.

- Joldoshev, Altynbek (2011), "Kırgızistan'da Demokrasi Sorunu", Praksis, no:23, ss.173-204.
- Karaağaçlı, Abbas (2012), "Kırgızistan'ın Siyasi Yapısı ve Anayasal Sistemi" <http://www.bilgesam.org/incele/180/-kirgizistan%E2%80%99in-siyasi-yapisi-ve-anayasal-sistemi/#.XGavCuQzbIU> (Erişim tarihi: 15/02/2019).
- Karaağaçlı, Abbas (2013), **Orta Doğu'dan Orta Asya'ya**, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul.
- Khairmukhanmedov, Nurbek (2017), "Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Başkanlık Sisteminin Yapısal Özelliği ve Sorunları", International Journal of Social Sciences and Education, Cilt:3, Sayı:5, ss.1432 - 1451
- Melvin, Neil (2004), "Authoritarian Pathways in Central Asia: A Comparison of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and Uzbekistan", https://www.academia.edu/1016483/Authoritarian_Pathways_in_Central_Asia_A_Comparison_of_Kazakhstan_the_Kyrgyz_Republic_and_Uzbekistan (Erişim tarihi: 15/05/2019).
- Özalp, Osman Nuri (2012), "Transformasyon Sürecinde Orta Asya Ülkeleri Siyasal Sistemlerinin Post-Sovyet Bölgelerle Karşılaştırması", Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları Sempozyumu, KAV Yayın Evi, Ankara.
- Özbudun, Ergun ve Köker, Levent (1993), **BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı**, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.
- Özdemir, Hülya (2006), "AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Açısından Kazakistan'ın Bölgedeki Önemi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özer, Atilla (2002), **Türklerde Devlet Anlayışı ve Demokratik Rejim**, Ankara Yayınları, Ankara.
- Özgişi, Tunca (2012), "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ve Azerbaycan'ın Parlamento Yapılarının Karşılaştırmalı Analizi", Türkiyat Mecmuası, Cilt:22, Sayı:2, ss.83-102.
- Purtaş, Fırat (2006), "Kazakistan'da Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri", OAKA, Cilt:1, Sayı:1, ss.1-24.
- Sargutan, A. Erdal (2010), **84 Ülke ve Türkiye'nin Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri**, İTO Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Cemalettin (1999), **Ülkeler Coğrafyası**, Gündüz Yayıncılık, Ankara.
- Toraman, Ali (2012), "Geçmişten Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar", Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Ankara, s.17. https://www.academia.edu/18039545/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_K%C4%B1rg%C4%B1zlar_ve_K%C4%B1rg%C4%B1zistan (Erişim tarihi: 15/02/2019).
- Tutar, Hüseyin (2017), "Kırgızistan'daki Son Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), Sayı:3, ss.169-182.
- Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, (2012), https://www.turkpa.org/file/330_1500543034_8416.pdf (Erişim tarihi: 17/02/2019).

- TÜRKPA (2015), "**Kırgızistan Cumhuriyeti Parlamento Seçimleri Raporu**, Ekim 2015 ,https://turkpa.org/file/634_1500910170_1269.docx (Erişim tarihi: 10/05/2019).
- Yavaşgel, Emine (2004), **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, Nobel Yayıncılık, Ankara.